

ქართული სამეფო-სამთავროების შიდაპოლიტიკური ურთიერთობების ისტორიიდან XVI საუკუნის 40-50-იან წლებში

XVI საუკუნის 40-50-იან წლებში ქართული სამეფო-სამთავროების შიდაპოლიტიკური ურთიერთობების ცენტრში სახელმწიფოებრიობის თვალსაზრისით ერთიანი ქართული სახელმწიფოს მთავარი მემკვიდრე ქართლის სამეფო იყო. ამ დროს ქართლის სამეფოს ირანის ხუთი ფართომასშტაბიანი ლაშქრობის გადატანა მოუწია. ამ ლაშქრობებს დიდი გავლენა ჰქონდა ქართული სამეფო-სამთავროების შიდაპოლიტიკურ ურთიერთობებზე.

ამ ხანებში ირან-ოსმალეთის ომი მიმდინარეობდა. ეს ომი 1514 წელს დაიწყო და დროგამოშვებით 1555 წლამდე გაგრძელდა. თავდაპირველად ომში ოსმალებმა მოიპოვეს ინიციატივა, შემდეგ ირანის შაჰი თამაზი (1524-1576) შეეცადა სიტუაციის შეცვლას. შექმნილ ვითარებაში შაჰ-თამაზმა საქართველოს მიმართ მეტისმეტად მკაცრი პოლიტიკის გატარება მიიჩნია საჭიროდ.

1541 წელს შაჰ-თამაზმა საქართველოში ლაშქრობა მოაწყო. მაშინ ირანის შაჰმა თბილისის ციხე აიღო და იქ თავისი გარნიზონი ჩააყენა. ქართლის მეფე ლუარსაბ I-ს (1527-1556) ირანელთათვის მორჩილების გამოცხადება არ უფიქრია და შაჰ-თამაზმა ტყვეების დიდი რაოდენობით და სხვა ნადავლით საქართველო დატოვა (ჰასან რუმლი ბეები, 1966, გვ. 22-23; ბერი ეგნატაშვილი, 1959, გვ. 357; ახალი ქართლის ცხოვრება, 1959, გვ. 496-497; ვახუშტი, 1973, გვ. 402).

შაჰ-თამაზის საქართველოში განხორციელებულ პირველივე ლაშქრობას დიდი გავლენა ჰქონდა ქართულ შიდა ურთიერთობებზე. ამ ლაშქრობამდე ლუარსაბ I-ს იმერეთისა და კახეთის მეფეებთან ნორმალური ურთიერთობა ჰქონდა. ახლა კი, საქართველოში ლაშქრობის შემდეგ ირანის შაჰი ყარაბაღს იმყოფებოდა, როდესაც მასთან იმერეთის მეფე ბაგრატ III (1510-1565) და კახეთის მეფე ლევანი (1518-1574) გამოცხადნენ და მორჩილება გამოუცხადეს (ბერი ეგნატაშვილი, 1959, გვ. 357; ახალი ქართლის ცხოვრება, 1959, გვ. 498; ვახუშტი, 1973, გვ. 572, 812). იმერეთისა და კახეთის მეფეთა მოქმედება ამ შემთხვევაში, რასაკვირველია, საერთოქართულ ინტერესებს არ პასუხობდა. მათ შაჰ-თამაზისთვის მორჩილება კი არ უნდა გამოეცხადებინათ, არამედ ქართლის მეფისათვის უნდა დაეჭირათ მხარი მის წინააღმდეგ ბრძოლაში.

ბაგრატ III ამ ხანებში ცდილობდა სამცხეზე თავისი ხელისუფლება გაეგრძელებინა, რაც ოსმალთათვის, ცხადია, მიუღებელი იყო. ოსმალებმა სამცხეში 1545 წელს დიდი ლაშქარი გამოგზავნეს. ბაგრატ III-მ გურიელსა და დადიანს დახმარება სთხოვა. გურიელი თავისი ლაშქრით ბაგრატის გვერდით დადგა, ხოლო დადიანმა ბაგრატს დახმარებაზე უარი განუცხადა. დადიანი იმის გამო იყო განაწყენებული, რომ მურჯახეთის ბრძოლის (1535) შემდეგ, როცა იმერთა მეფემ დროებით სამცხე შემოიერთა, მან აჭარა და ლაზეთი გურიელს გადასცა.

ბაგრატი იმერთა მეფემ ოსმალების წინააღმდეგ ქართლის მეფესაც სთხოვა დახმარება. ლუარსაბმა ბაგრატის თხოვნა მიიღო. ეს ფაქტი საინტერესოდ აქვთ გადმოცემული XVIII საუკუნის ქართველ მემკვიდრეებს. ისინი არ ამარტო ფაქტს აღწერენ, არამედ იქვე ერთგვარად ლუარსაბის მთელი მოღვაწეობის განმაზოგადებელ შეფასებას ახდენენ და აღნიშნავენ, რომ ქართლის მეფე არ იფარგლებოდა პირადი, კერძობითი და ვიწრო კუთხური ინტერესებით; იგი საერთოქართული ინტერესების შესაბამისად მოქმედებდა, ავმეხსიერი არ იყო და იმ ქართულ სამეფო-სამთავროებსაც კი ეხმარებოდა საჭიროების ჟამს, რომელთა მეთაურებიც განსაცდელში მას მარტო ტოვებდნენ (ბერი ეგნატაშვილი, 1959, გვ. 358; ახალი ქართლის ცხოვრება, 1959, გვ. 499; ვახუშტი, 1973, გვ. 403).

სამცხეში შემოჭრილ ოსმალებსა და ქართველთა გაერთიანებულ ლაშქარს შორის 1545 წელს სოხოისტას ველზე შედგა ბრძოლა, სადაც ოსმალებმა გამარჯვება მოიპოვეს. ამის შემდეგ ოსმალთათვის სამცხის სრულად დასაპყრობად გზა ხსნილი იყო.

სოხოისტას ბრძოლის შემდეგ ლუარსაბ მეფე თავის გავლენას ჯავახეთში ისევ ინარჩუნებდა, რაც სამცხის ათაბაგ ქაიხოსრო მეორისთვის სრულიად მიუღებელი იყო. ამასთანავე, ქაიხოსროსთვის აუტანელი გახდა ის პოლიტიკა, რომელსაც ოსმალეთი სამცხეში ატარებდა. რთულ მდგომარეობაში მყოფმა ქაიხოსრომ შაჰ-თამაზს თხოვა დახმარება, რის შედეგადაც 1547 წლის იანვარში ყიზილბაშთა ჯარი საქართველოში შემოვიდა. ყიზილბაშებმა ჯერ ჯავახეთი დაარბიეს, შემდეგ - ქვემო ქართლი. ქართლის მეფის მორჩილების მიღება კი მათთვის ამჯერადაც მიუღწევად ამოცანად დარჩა.

აღსანიშნავია, რომ ისქანდერ მუნში და ფარსადან გორგიჯანიძე გვაწვდიან ცნობებს, რომ იმერეთისა და კახეთის მეფეები ამ ლაშქრობის მსვლელობისას გამოცხადდნენ შაჰ-თამაზთან და საომარ ოპერაციაში დაეხმარნენ (ისქანდერ მუნშის ცნობები, 1969, გვ. 17; ფარსადან გორგიჯანიძე, 1926, გვ. 5).

იმის გამოსარკვევად, იმერეთისა და კახეთის მეფეებმა მართლაც მიიღეს თუ არა მონაწილეობა ამ ლაშქრობაში, პრიორიტეტული მნიშვნელობა უნდა მიეცეს ჰასან რუმელუს ცნობებს, ვინაიდან ის პირადად მონაწილეობდა ლაშქრობაში. ჰასან რუმელუ კი აღნიშნავს, რომ მხოლოდ საქართველოს დატოვების შემდეგ გამოცხადდნენ შაჰთან ქართველი მეფეები, რომლებიც მან დაასაჩუქრა და თავ-თავიანთ სამეფოებში დააბრუნა (ჰასან რუმელუს ცნობები, 1966, გვ. 26). ამდენად, ჩვენ გვინდა დავეთანხმოთ რ. კიკნაძეს და მ. რეხვიაშვილს, რომლებიც ჰასან რუმელუს აღნიშნული ცნობის საფუძველზე მიიჩნევენ, რომ ამ ლაშქრობაში იმერეთისა და კახეთის მეფეებს მონაწილეობა არ მიუღიათ (ჰასან რუმელუს ცნობები, 1966, გვ. 58; მ. რეხვიაშვილი, 1989, გვ. 42).

1551 წელს სამცხე-საათაბაგოში არზრუმის ფაშა ისქანდერი შემოიჭრა და სწორედ ამ დროს ქართლის მეფე ლუარსაბმა სამცხის მიმართულებით ილაშქრა. ამ სიტუაციაში ქაიხოსრო ათაბაგმა ირანის შაჰს თხოვა დახმარება, რის საპასუხოდ შაჰ-თამაზმა საქართველოში თავისი მესამე ლაშქრობა მოაწყო. ისქანდერ ფაშამ არტანუჯის ციხეს თავი მიანება. ირანელებმა ამ შემთხვევაში ჯერ სამცხეში გამოავლინეს დიდი სისასტიკე და შემდეგ ქართლში. ლუარსაბ მეფეს არც ამჯერად უფიქრია ირანელებისთვის მორჩილების გამოცხადება.

ირან-ოსმალეთის ომი გადამწყვეტ ფაზაში შევიდა. 1553 წელს ოსმალეთმა ირანის წინააღმდეგ მორიგი ძლიერი სამხედრო ოპერაციების სერია დაიწყო. ამ დროს ოსმალებმა სამცხეში ელჩი გამოგზავნეს. ელჩმა მოახერხა იმ დაპირების მიღება, რომლის მიხედვით სამცხე ირან-ოსმალეთის ბრძოლებში ნეიტრალური იქნებოდა. წარმატებულად განხორციელებული მისიის შემდეგ ელჩი უკან გაბრუნდა და გზაში ის უცნობმა პირებმა სიცოცხლეს გამოასალმეს. ე. მამისთვალიშვილი მიიჩნევს, რომ იმ პირების უკან, რომლებმაც ელჩი მოკლეს, ქართლისა და იმერეთის მეფეები იდგნენ და ეს მეფეებმა იმიტომ გააკეთეს, რომ ისინი დაინტერესებული იყვნენ ათაბაგის ავტორიტეტის შელახვით (ე. მამისთვალიშვილი, 1981, გვ. 139-140).

ირან-ოსმალეთის ომის ფინალურ სტადიაზე მოსალოდნელი საზავო მოლაპარაკების წინ დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა იმას, იქნებოდა თუ არა ქართლის მეფე შაჰ-თამაზის მიერ დამორჩილებული. 1554 წლის ივლის-აგვისტოში შაჰ-თამაზმა საქართველოში მეოთხე ლაშქრობა მოაწყო. ამ ლაშქრობის განხორციელებამდე შაჰ-თამაზი შირვანს იმყოფებოდა, სადაც მასთან გამოცხადდა ლევან კახთა მეფე და მორჩილება გამოუცხადა (ვახუშტი, 1973, გვ. 575; შაჰ-თამაზი, 1976, გვ. 52, 83-84).

შაჰ-თამაზის საქართველოში განხორციელებულ ლაშქრობებს შორის ეს მეოთხე ლაშქრობა ყველაზე უფრო სასტიკი იყო და მისი მთელი სიძვიმე ამჟამად ქართლის სამეფომ გადაიტანა. მტერმა ვერც ამჯერად მიიღო ქართლის მეფის მორჩილება. ყიზილბაშებმა ქართლიდან 30 ათასი ტყვე წაიყვანეს. შაჰ-თამაზის ყველაზე მნიშვნელოვან ტყვეს - ლუარსაბის დედას ნესტან-დარეჯანს ირანელებისთვის მორჩილების გამოცხადება არ უფიქრია და სიცოცხლე თვითმკვლელობით დაასრულა (ფარსადან გორგიჯანიძე, 1926, გვ. 7-8; ბერი ეგნატაშვილი, 1959, გვ. 364-365; ახალი ქართლის ცხოვრება, 1959, გვ. 506-507; ვახუშტი, 1973, გვ. 404-405).

ჩვენ გვაქვს ცნობა, რომ ამ ლაშქრობისას შაჰ-თამაზმა არადეთის წყალი, ალი, სურამი და ახალდაბა დაიკავა, რის გამოც ბაგრატ იმერთა მეფისაგან პროტესტი მიიღო (გ. მამულია, 1960, გვ. 14; დ. წითაიშვილი, 2004, გვ. 5). შესაძლებელია, შაჰ-თამაზის მიმართ გამოხატული ბაგრატის პროტესტი იმაზეც მიგვანიშნებდეს, რომ იმერეთის მოსაზღვრედ მდებარე ქართლის ტერიტორიები ბაგრატსა და ლუარსაბს შორის ცილობის საგანია, რაც ერთი შეხედვით სრულიად მიუღებელია. თუმცა, ამის მიუხედავად, ობიექტურად ეს პროტესტი საერთოქართული ინტერესების გამომხატველია, ვინაიდან ბაგრატი თავისი პროტესტით რეალურად ლუარსაბს უჭერდა მხარს შაჰ-თამაზის წინააღმდეგ ბრძოლაში. ამას გარდა, უნდა აღინიშნოს, რომ ამ ლაშქრობისას ლუარსაბს აუცილებლობამ აიძულა, რომ დროებით თავშესაფარი ქართლის გარეთ ეძებნა, რისი პოვნაც მან იმერეთში ბაგრატის დახმარებით მოახერხა (ახალი ქართლის ცხოვრება, 1959, გვ. 507; ვახუშტი, 1973, გვ. 815).

ამრიგად, შაჰ-თამაზის საქართველოში განხორციელებული მეოთხე ლაშქრობისას განვითარებული მოვლენები აჩვენებს, რომ ქართლისა და იმერეთის სამეფოების ურთიერთობაში უკვე ცვლილებაა მომხდარი. ბაგრატს კარგად შეეძლო დაენახა, რომ ის პოლიტიკა, რომელსაც იგი შაჰ-თამაზის მიმართ ატარებდა, შედეგიანი და წარმატებული ვერ აღმოჩნდა. იმჟამად იმერთა მეფემ ვერც სამცხეზე გაავრცელა თავისი ხელისუფლება და ოდიშისა და გურიის

ერისთავებიც გამოვიდნენ მისი კონტროლიდან. ამის შემდეგ ბაგრატი ბოლოს და ბოლოს უნდა მიმხვდარიყო, რომ აუცილებელი იყო პოლიტიკური კურსის ცვლილება, კერძოდ, ის, რომ მას ქართლთან ურთიერთობა უნდა გაეუმჯობესებინა და ირანს დაპირისპირებოდა.

აქვე უნდა შევჩერდეთ შაჰ-თამაზის საქართველოში განხორციელებული მეოთხე ლაშქრობის მიმართ სამცხის სამთავროს დამოკიდებულების თაობაზე. როგორც ვიცით, აქამდე შაჰ-თამაზის საქართველოში განხორციელებულ მეორე და მესამე ლაშქრობაზე თავისი უარყოფითი ასახვა ჰპოვა სამცხისა და ქართლის გართულებულმა ურთიერთობამ. ამ ურთიერთობის გართულება ათაბაგის მოლაღატეობრივმა პოლიტიკამ გამოიწვია. ახლა კი, შაჰ-თამაზის მეოთხე ლაშქრობისას ათაბაგის უარყოფითი როლი არ გამოკვეთილა. შესაძლებელია, 1553 წელს სამცხეში მოვლინებული ოსმალთა ელჩის მისიამ ითამაშა ამაში თავისი როლი და სამცხემ ამის გამო გამოიჩინა ნეიტრალიტეტი.

1555 წელს 29 მაისს უკვე ამასიაში ოსმალეთსა და ირანს შორის ზავი დაიდო. ამ ზავით ოსმალეთს მიეკუთვნა იმერეთის სამეფო, ოდიშ-გურიის სამთავროებით და სამცხე-საათაბაგოს დასავლეთი ნაწილი - ტაო, შავშეთი, კლარჯეთი (ჭოროხის აუზი); ირანს - ქართლისა და კახეთის სამეფოები და სამცხე-საათაბაგოს აღმოსავლეთი (უდიდესი) ნაწილი (მტკვრის აუზი).

ამასიის ზავის დადების შემდეგ ლუარსაბის პოლიტიკა არ შეცვლილა. ქართლის მეფე სამშობლოს თავისუფლებისა და ერთიანობისათვის ქედმოუხრებლ ბრძოლას განაგრძობდა, რის საბასუხოდ ყარაბაღის ბეგლარბეგი შავერდი სულთანი (რომელსაც შაჰ-თამაზმა ლუარსაბის მეთვალყურეობა დაავალა) 1556 წელს თავისი ლაშქრით ქართლში შემოვიდა. ბრძოლა მოხდა გარისთან, ქციის (ზრამის) ხეობაში. ქართლის სამეფოს ლაშქარი მტერს ისევ ეულად დაუპირისპირდა, თუმცა გამარჯვებას მაინც დაეუფლა. ლუარსაბ მეფე თავისი ჭარმაგი ასაკის მიუხედავად ბრძოლაში მონაწილეობდა და ქართველთა გამარჯვებაში თავისი გმირული სიკვდილით დაიდო წვლილი (ფარსადან გორგიჯანიძე, 1926, გვ. 9; ბერი ეგნატაშვილი, ახალი ქართლის ცხოვრება, 1959, გვ. 365-366, 509-510; ვახუშტი, 1973, გვ. 405-406).

ამგვარად, XVI საუკუნის 40-50-იან წლებში საქართველოში ირანმა ხუთი ფართომასშტაბიანი ლაშქრობა განახორციელა. ირანელთა ლაშქრობების მთავარი სამიზნე საქართველოში ერთიანი ქართული სახელმწიფოს მთავარი მემკვიდრე ქართლის სამეფო იყო. ირანელთა ლაშქრობებმა ქართული სამეფო-სამთავროების შიდაპოლიტიკური ურთიერთობების გამწვავებას შეუწყო ხელი. ქართლის სამეფო მტერს განმარტოებულად უპირისპირდებოდა, იმერეთისა და კახეთის მეფეებმა ირანელებს მორჩილება გამოუცხადეს და ქართლის სამეფოს ირანელების წინააღმდეგ ბრძოლაში თითქმის არანაირი დახმარება არ გაუწიეს. ამის მიუხედავად, მტერმა ქართლის სამეფოს მორჩილება ვერ მიიღო, რასაც შექმნილ ვითარებაში უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა და მთელ საქართველოში ქართული სულის გაძლიერებას უწყობდა ხელს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ახალი ქართლის ცხოვრება, 1959 - ახალი ქართლის ცხოვრება, მესამე ტექსტი, “ქართლის ცხოვრება”, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, II, თბ., 1959.
- ბერი ეგნატაშვილი, 1959 - ბერი ეგნატაშვილი, ახალი ქართლის ცხოვრება, პირველი ტექსტი, “ქართლის ცხოვრება”, II, თბ., 1959.
- ვახუშტი, 1773 - ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, “ქართლის ცხოვრება”, IV, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, თბ., 1973.
- ისქანდერ მუნშის ცნობები, 1669 - ისქანდერ მუნშის ცნობები საქართველოს შესახებ, სპარსული ტექსტი ქართული თარგმანით გამოსცა ვ. ფუთურაძემ, შენიშვნები დაურთო დ. კაციტაძემ, თბ., 1969.
- ე. მამისთვალიშვილი, 1981 - ე. მამისთვალიშვილი, საქართველოს საგარეო პოლიტიკური ურთიერთობანი XV საუკუნის მეორე ნახევარსა და XVI საუკუნეში, თბ., 1981.
- გ. მამულია, 1960 - გ. მამულია, XVI საუკუნის ქართველთა ისტორიისათვის, “დროშა”, №5, 1960.
- მ. რეხვიაშვილი, 1989 - მ. რეხვიაშვილი, იმერეთის სამეფო (1462-1810 წწ.), თბ., 1989.
- ფარსადან გორგიჯანიძე, 1926 - ფარსადან გორგიჯანიძის ისტორია (ამონაბეჭდი “საისტორიო მოამბიდან”, წ. II, 1925), ტფ., 1926.
- შაჰ-თამაზი, 1976 - შაჰ-თამაზის საუბარი ოსმალეთის ელჩებთან, სპარსული ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, თარგმნა, შენიშვნები და წინასიტყვაობა დაურთო კ. ტაბატაძემ, თბ., 1976.
- დ. წითაიშვილი, 2004 - დ. წითაიშვილი, იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური გეოგრაფიიდან, ქუთაისი, 2004.
- ჰასან რუმლუს ცნობები, 1666 - ჰასან რუმლუს ცნობები საქართველოს შესახებ, სპარსული ტექსტი ქართული თარგმანითა და შესავლით გამოსცა ვ. ფუთურაძემ, შენიშვნები დაურთო რ. კიკნაძემ, თბ., 1966.

MAMUKA MENABDE

**FROM THE HISTORY OF INTERNAL POLITICAL RELATIONS
OF THE GEORGIAN KINGDOMS AND PRINCIPALITIES
IN THE 40-50S OF THE 16TH CENTURY**

The unfavorable foreign policy situation for Georgia in the 40-50s of the 16th century had seriously strained the relationship between the Georgian kingdoms and principalities. The chief heir of united Georgia's statehood was Kartli Kingdom, which appeared in the center of internal political relations and which by that period had to repel five whirlwind invasions of Iran. Shah Tamaz' (1524-1576) of Iran's invasions' main military target in Georgia was always Kartli Kingdom. In that compounded circumstances King Bagrat III (1510-15654) of Imereti and King Levan (1518-1574) of Kakheti paid homage to Shah Tamaz. Consequently, King Luarsab I (1527-1556) had to resist Iran invasions almost without any assistance from the other Georgian kingdoms. The king of Kartli, unlike the other Georgian kings of this period, never confined himself to only the interests of his kingdom and eagerly offered his assistance to other Georgian kingdoms and principalities in spite of the fact that their rulers had often left him behind single-handed exposed to danger.

Though the king of Kartli faced the enemy mainly all alone, the Shah of Iran could not succeed in subjugating the Kartli kingdom. Such an outcome of events had profound significance in the strengthening of the Georgian national spirit.